

Manuel Castells

The Information Age: Economy, Society and Culture

vol 2: The Power of Identity

Blackwell, 1997., 461 str.

Teo Matković

U prvom dijelu svoje kapitalne trilogije Manuel Castells analizirao je naznake nastajućeg *network society*, karakteriziranog globalizacijom strateških ekonomskih aktivnosti, umreženim i fleksibilnim tipom organizacije, nepostojanošću zaposlenja i individualizacijom rada, kulturom stvarne virtualnosti, te transformacijom materijalnih osnova života, prostora i vremena nastankom bezvremenskog vremena i prostora tokova. Međutim, uz tektonske društvene promjene inducirane navedenim procesima, u proteklih četvrt stoljeća sve češće i jače dolaze do izražaja kolektivni identiteti koji osporavaju ideju globalizacije i uniformiranog kozmopolitanizma, zagovarajući kulturnu singularnost i/ili kontrolu pojedinaca nad vlastitim životom i okolišem. Suočena s kontradiktornim težnjama tehno-ekonomskih snaga i transformativnih identiteta, nacionalna država ulazi u još dublju krizu...

Upravo su identiteti, iz njih izvireći društveni pokreti i novonastala situacija u kojoj su se našle država, politika i demokracija tema drugog dijela trilogije pod nazivom "*The Power of Identity*". Castells ostaje vjeran svojoj metodi komuniciranja teorije kroz analizu prakse. S obzirom na to da izazov tehno-ekonomskoj globalizaciji dolazi iz mnogih izvora, Castells se istim analitičkim aparatom kroz šest poglavlja detaljno osvrće na prakse iz najrazličitijih kulturnih, historijskih i geografskih konteksta. Budući da takav pregled varira u svojem opsegu i kvaliteti, te se može naći bolje i slabije razrađenih teza, pojave koje analizira ova knjiga (reakcije na globalizaciju) puno je teže složiti u jedinstven konceptualni okvir nego promjene u visinama struktura i globalnih pokazatelja izložene u "*The Rise of the Network Society*".

Prvo poglavlje **Communal Heavens** bavi se konstrukcijom *identiteta* i značenja u mrežnome društvu. Pojam identiteta Castells definira slično Eriksonu i Giddensu - kao socijalno konstruirane, internalizirane izvore značenja i iskustva. Međutim, Giddensov samo-refleksivni čovjek⁽¹⁾ kasnog moderniteta nestaje. Sama konstrukcija bezvremenskog vremena i prostora tokova isključuje veći dio populacija iz participacije u globalnom, namećući im lokalne, primarne identitete kao utočišta i sredstva otpora - isključivanje isključivača od strane isključenih. Relevantni novi subjekti nastaju iz takvih identiteta, a ne iz zamirućeg civilnog društva odsječenog od izvora moći sakrivenih u globalnoj mreži. Castells tipizira identitete na: legitimizirajući identitet, identitet otpora i projektni identitet. *Legitimizirajući identitet* uvode dominantne društvene institucije sa svrhom da prošire i racionaliziraju svoju dominaciju putem

samih socijalnih aktera; on legitimizira poredak i djeluje u sferi civilnog društva. *Identitet otpora* stvaraju obezvrijeđeni i stigmatizirani akteri, kao strategiju "rovovske borbe" zasnovanu na principima koji su različiti ili suprotstavljeni principima dominantnih institucija. U *projektnom identitetu* subjekti od raspoloživog kulturnog materijala grade za sebe novi identitet uz pomoć kojega redefiniiraju vlastiti položaj u društvu, a time i cjelokupnu socijalnu strukturu.

Zaustavljajući ovdje svoju teorijsku raspravu, Castells analizira ulogu nekoliko ključnih izvora kolektivnih identiteta. Na slučajevima islamskog svijeta, SAD-a, SSSR-a, Katalonije, crnačke zajednice i urbanih društvenih pokreta razmatra se uloga *religije* - u obliku fundamentalizama; *nacije* - kao historijski zasnovanog društvenog konstrukta koji može, ali i ne mora težiti državnosti; *etniciteta* - kao izvora diskriminacije i stigme, ali manje ključnog za tvorbu identiteta; *teritorijalnosti* - kao osnove lokalnih zajednica i pokreta. U borbi protiv individualizacije identiteta nacija, religija i teritorij, ali ne i etnicitet, osnovni su "građevni materijal" većine reaktivnih⁽²⁾ identiteta. Stvarajući protutokove dominantnom informacijskom toku, kolektivni identiteti stvaraju utočišta sigurnosti i stabilnosti - identitete otpora s potencijalom izrastanja kako u projektne identitete, tako i u "zajedničarski pakao".

U drugom poglavlju **The Other Face of the Earth** analiziraju se pokreti koji se u devedesetima izravno suprotstavljaju novom globalnom poretku. Tri izuzetno različita pokreta - Meksička cyber-gerila Zapatista, američke milicije i "patriotski" pokret, te japanski apokaliptični kult "Aum Shinrikyo"⁽³⁾. Protivnik je u sva tri slučaja sličan, identiteti na kojima se ovi pokreti zasnivaju jako različiti, dok su ciljevi - boljitak zajednice - najmanje artikulirana komponenta pokreta. Sva su tri pokreta imala značajan utjecaj na društva nastanka. U Meksiku je izazvana kriza legitimiteta korumpirane vlasti i nepravedne privrede, u SAD-u milicije posjeduju utjecaj na značajan dio političke scene, dok je Aum ostao marginalan, ali je izazvao velike rasprave u medijima o karakteru japanskog društva u post-brzorazvojnom razdoblju. Toliki utjecaj ovih pokreta može se pripisati korištenju suvremenih komunikacijskih tehnologija za planiranje i objavljivanje djelovanja. Oružje se koristi kao simbol slobode i pokretač spektakularne akcije koja privlači društvenu pozornost.

Postoje još mnogi pokreti koji se protive socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i okolišnoj globalizaciji. Koncentracija informacije, proizvodnje i tržišta unutar manjeg, "relevantnog" segmenta društva i istovremeno isključivanje ostataka (na manje ili više humani način) izaziva *grand refus* isključenih širom svijeta.

Proaktivni environmentalistički pokreti tema su trećeg poglavlja - **The Greening of the Self**. Začet prije stotinjak godina kao reaktivni pokret za očuvanje okoliša, u proteklih se tridesetak godina environmentalizam fragmentirao u sijaset utjecajnih pokreta, od kojih mnogi teže temeljitoj transformaciji društva. Ove pokrete karakteriziraju četiri obilježja. Prvo - ambivalentna veza sa znanosti: oni su zasnovani na znanosti, ali se protive dominaciji znanosti nad životom. Drugo - kontrola nad prostorom: težnja kontroli uvjeta u vlastitom lokalitetu naspram "vanjskih utjecaja". Treće - inzistiranje na značaju *glacijalnog vremena*: protivljenje destrukciji vremena u trenutnim mrežnim tokovima uvažavanjem sporog, ahistorijskog vremena vezanog za prirodne procese koje se mjeri u generacijama i tisućljećima. četvrto - konstrukcija sociobiološkog identiteta ljudske rase: jedinog globalnog identiteta koji prelazi preko nacionalnih, kulturnih i klasnih granica i suprotstavlja *zelenu kulturu* kulturi stvarne virtualnosti. Dobro prilagođeni novoj tehnološkoj paradigmi, globalno koordinirani, medijski kompetentni i sposobni u stvaranju spektakla (na primjer *Greenpeace*) i izazivanju pažnje, environmentalistički pokreti prodri su duboko u svijest ljudi širom planete. Environmentalizam je zašao u institucije i zakone, postao dio korporacijske agende, te sastavni dio programa političkih stranaka.

Četvrto poglavlje, **The End of Patriarchalism**, analizira krizu patrijarhalne obitelji, feminističke i homoseksualne pokrete, te transformaciju obitelji, spolnosti i ličnosti u novim društvenim okolnostima. Koristeći niz makropokazatelja, Castells prikazuje globalni trend dekonstrukcije patrijarhalne obitelji. S jedne strane, sve kasnijeg ulaska u brak, povećanju broja razvoda, vanbračno začete djece, kohabitacije, kućanstava s jednim roditeljem, te kućanstava koje *de jure* vode žene. S druge strane, udio žena na tržištu rada, koncentrirane u sektoru društvenih, osobnih i distributivnih usluga (prodaja), sustiže udio muškaraca - premda većinom u nepovoljnijem *part-time* radnom odnosu. Feministički se pokreti šire od liberalne Amerike, preko tradicionalne Španjolske do konfucijanskog Tajvana. Različiti po svojim pristupima i ciljevima - od pokreta za ženska prava, preko kulturalnog feminizma, do esencijalističkog i lezbijskog feminizma, svi se feministički pokreti (često i u sukobu) nadopunjuju u svojim naporima da okončaju mušku dominaciju. Osnovni zadatak svakog feminizma jest kroz svoju borbu i diskurse de/rekonstruirati ženski identitet raz-rođujući (*by degendering*) institucije društva. Drugi izazov patrijarhatu, seksualnoj represiji i obvezatnoj heteroseksualnosti dolazi od alternativnih seksualnih identiteta, čiji su glavni nositelji homoseksualni pokreti. Zamaglivanje spolnih granica, razdvajanje obitelji, spolnosti, ljubavi, roda i moći omogućava snažnu kritiku nama znanog svijeta, zadirući u centralne institucije naših života. Kriza moderne nuklearne obitelji u Americi očituje se već u naglom rastu broja alternativnih tipova kućanstava. Pozivajući se na rad feminističke psihoanalitičarke Nancy Chodorow, "*Reprodukcija majčinstva*" (*Reproduction of Mothering*), Castells prikazuje nefunkcionalnost tradicionalnih

obiteljskih identiteta u novim društvenim uvjetima. Moguća su tri scenarija: emocionalna separacija, homoseksualnost, ili obnova obiteljskog ugovora na osnovi punog dijeljenja roditeljstva. I dok se konstrukcija spolnosti sve manje zasniva na obitelji, a sve više na konzumerizmu i oprezu, nastaju novosocijalizirani tipovi ličnosti, kompleksniji, manje sigurni i značajno adaptibilniji. Njima su dostupni svi potencijali i opasnosti redefiniranja (spolnih, obiteljskih) uloga.

Rastuća nemoć države tema je petog poglavlja - **A Powerless State**. S jedne strane, moć (ali ne i utjecaj) države smanjuje se globalizacijom gospodarstava, kriminalnih mreža i medija, te povećanjem broja i ingerencija multilateralnih ugovora i nadnacionalnih organizacija (MMF, WB, WTO, NATO...). Uz regulativu fiskalne politike nametnute međunarodnim ugovorima i naslijeđene dugove, gotovo sve države rade rezove u budžetu, demontirajući državu blagostanja. S druge strane, kriza legitimiteta i zahtjevi lokalnih elita prisiljavaju centralnu vlast da preda veće ingerencije lokalnoj (samo)upravi - potpomognutoj lokalnim medijima, gdje se problem legitimiteta djelomično rješava, ali i djelomično zaoštrava - regionalno isključeni slojevi obraćaju se za intervenciju naciji-državi, dok osnova za izgradnju identiteta postaju izvori razrađeni u prvom poglavlju. Analiza političke scene Meksika i SAD-a u zadnjem desetljeću dobro prikazuje procese integracije u globalne tokove, de-centralizacije i otpora. Orwelova 1984. nije se ostvarila; nadzor nad nama provode brojne tržišno orijentirane "male sestre" (na primjer posredstvom kreditnih kartica) umjesto "velikog brata" - države koja je i sama pod sve većom prismotrom i sa sve manjim (i manje legitimnim) monopolom na sredstva nasilja. Slijedeći analizu Davida Helda, Castells konstatira da pluralitet izvora moći (od kojih je država samo jedan) oduzima suverenitet naciji-državi koja od suverenog subjekta postaje strateški akter. Nacija-država opstaje, ne više kao referentni okvir dominantnih društvenih odnosa, već prvenstveno kao regulator lokalnih odnosa i izraz komunalnoga - nacije.

Šesto poglavlje - **Informational Politics and the Crisis of Democracy** bavi se krizom demokracije kakvom je znamo. Klasični mehanizmi političkog odlučivanja i dogovaranja demontirani su, a postojeći mehanizmi političke reprezentacije, stranački sistemi i kompetitivna politika postali su neadekvatni u institucionalnim, kulturnim i tehnološkim uvjetima informacijskoga društva. Castellsova je teza da suvremeni mediji postaju ne sredstvo indoktrinacije ili manipulacije već sam prostor u kojemu se politika događa - pri čemu se politika u svojoj biti, organizaciji, proceduri i vodstvu prilagođava logici medijskih sistema. Na informacijskoj tehnologiji zasnovani mediji, od SAD-a do Bolivije igraju ključnu ulogu u svakodnevnoj distribuciji informacija, percepciji vanjskoga svijeta i političkih događaja. Relevantni su jedino oni događaji koji su eksponirani u medijskom prostoru, gdje politika mora po atraktivnosti i metodama konkurirati *show-businessu*. Politika skandala, personalizacija politike i inzistiranja na imidžu i stilu ključne su karakteristike nove politike. Na taj način politički sistem još

više gubi kredibilitet, dok se glasači okreću marginalnim i regionalnim strankama te karizmatiskim liderima. Mogućnost demokratske rekonstrukcija Castells nazire u re-kreaciji lokalne države, jačanju političke participacije i horizontalne komunikacije građana kroz sredstva elektronske komunikacije, ili kroz simboličku politiku - političku mobilizaciju oko nepolitičkih tema (na primjer humanitarnih, socijalnih, ekoloških).

U zaključku ovoga toma Castells konstatira da moć više nije koncentrirana u institucijama (državi), organizacijama (korporacijama) ili simboličkim kontrolorima (medijima, crkvama). Nova moć obitava u informacijskim kodovima i reprezentacijama oko kojih društva organiziraju svoje institucije, a ljudi svoje živote i ponašanje. Mjesto ove moći su ljudski umovi, a bitke se vode oko kulturnog koda.

Subjekti koji su u stanju mijenjati kulturni kod nisu preživjeli radnički pokret ili političke stranke već upravo iz otpora nastali društveni pokreti. Oni će, pod uvjetima i kroz procese specifične za svaki institucionalni i kulturni kontekst, svoj utjecaj temeljiti na snažnim mobilizatorima simbola. Prvi tip mobilizatora su takozvani proroci - medijski eksponirane ličnosti koje daju lice (ili masku) simboličkom ustanku. Drugi, važniji, jest mrežni, decentralizirani oblik organizacije i intervencije karakterističan za nove društvene pokrete što suptilno proizvode i distribuiraju zametke kulturnog koda budućnosti.

Bilješke

¹ Prema Giddensu, čovjek gradi svoje ja (self) u dijalektičkoj igri lokalnog i globalnog, nalazeći izbore svog životnoga stila među mnoštvom opcija.

² Reaktivnih u odnosu na društveno dominantne procese. Castells se, iz analitičke perspektive, ograđuje od imenovanja kolektivnih identiteta historijski progresivnima ili regresivnima; pozitivnima ili negativnima. Oni su upravo refleksija nas samih.

³ Metodološke postavke koje Castells postavlja pri proučavanju društvenih pokreta trojake su. Prvo - društvene pokrete valja razumijevati prema njihovim samo-definicijama. Drugo - oni mogu biti socijalno inovativni, socijalno konzervativni, niti jedno ili oboje - ne postoji predeterminirani smjer društvene promjene koji bi razdvajao "loše" od "dobrih" pokreta. Treće - za kategorizaciju pokreta primjenjuje se klasična Touraineova tipologija koja definira pokret na osnovi identiteta, protivnika i socijetalnog cilja.